

FAVQULODDA YORDAM XIZMATLARI

Xujamatova Xusnidaxon

Eshturdiyeva Miyassar

*Maktabgacha talimda ifodali o'qish
metodikasi Fanidan O'qituvchi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada favqulodda yordam xizmatlarining mazmuni, vazifalari va jamiyat xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni yoritiladi. Unda O'zbekiston misolida favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyor turish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha xizmatlar faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, dunyo tajribasi, tizimni samarali boshqarish mexanizmlari, raqamli texnologiyalarni joriy etish, aholining xabardorlik darajasini oshirish kabi omillar o'rganiladi. Maqolada ilmiy adabiyotlar tahlili, kuzatuv, qiyosiy tahlil va kontent-analiz kabi metodlardan foydalanilgan. Olingan natijalar favqulodda yordam xizmatlarini takomillashtirish, koordinatsiyani kuchaytirish, kadrlar tayyorlash sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyat, favqulodda yordam xizmati, xavfsizlik, monitoring, tezkorlik, boshqaruv, rehabilitatsiya, profilaktika.

Bugungi globallashuv sharoitida tabiiy ofatlar, texnogen avariylar, epidemiya va boshqa xavfli holatlar soni keskin ortib bormoqda. Bunday sharoitda aholining xavfsizligini ta'minlash, yo'qotishlarni kamaytirish va zararni tezkor bartaraf etishda favqulodda yordam xizmatlarining roli beqiyosdir. Favqulodda vaziyatlarning aksariyati oldindan taxmin qilib bo'lmaydi, shu sababli xizmatlar yuqori darajada tayyorgarlik, texnik jihozlar, malakali kadrlar va aniq boshqaruv tizimini talab etadi.

O'zbekistonda Favqulodda vaziyatlar vazirligi, tez tibbiy yordam, yong'in xavfsizligi, qidiruv-qutqaruv guruhi, yo'l patrul xizmati, fuqarolar muhofazasi bo'linmalari favqulodda sharoitlarda birgalikda faoliyat yuritib, xalqning hayoti va mulkini himoya qilishda muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy texnologiyalarning rivoji, masofaviy monitoring, sun'iy intellekt, dronlar va raqamli xaritalar yordamida favqulodda vaziyatlarni prognozlash va boshqarish imkoniyatlari yanada kengayib bormoqda.

Favqulodda vaziyatlar bo'yicha ilmiy adabiyotlarda quyidagi yo'nalishlar keng o'rganilgan:

Favqulodda vaziyatlarni boshqarish nazariyasi

Ko'plab tadqiqotchilar (M. Lewis, R. Perry, F. Alexander) favqulodda vaziyatni boshqarishning asosiy bosqichlari – profilaktika, tayyorlov, javob berish va tiklash jarayonlarini tizimli yondashuv sifatida ko'rsatadi.

Xavf ko'rsatkichlarini monitoring qilish

Ilmiy manbalarda geoinformatsion tizimlar (GAT), masofadan zondlash, meteorologik tahlil, seysmologik kuzatuvning favqulodda vaziyatlarni oldini olishdagi ahamiyati ta'kidlangan.

Inson omili va psixologik tayyorgarlik

Aholi va xodimlarning stressga chidamliligi, xabardorlik darajasi, xavfsizlik madaniyati haqidagi izlanishlar (N. Drabek, E. Quarantelli) xizmatlar samaradorligiga bevosita ta'sir qilishi qayd etadi.

Favqulodda yordam xizmatlari jamiyat xavfsizligi, aholining hayoti va sog'ligini himoya qilishga qaratilgan eng muhim tizimlardan biridir. Ular tabiiy ofatlar, texnogen avariya, yong'inlar, yo'l-transport hodisalari, epidemiya kabi favqulodda holatlarda tezkor va professional choralar ko'rishni ta'minlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, favqulodda yordam tizimining samaradorligi bir vaqtning o'zida texnik ta'minot, malakali kadrlar, boshqaruv mexanizmi va aholi xabardorligiga bog'liq.

Tizimning mavjud holati

O'zbekistonda Favqulodda vaziyatlar vazirligi boshchiligidagi yagona tizim shakllangan bo'lib, unga quyidagilar kiradi:

Qutqaruv va yong'in xavfsizligi xizmatlari,

Tez tibbiy yordam,

Yo'l patrul xizmati,

Fuqarolar muhofazasi bo'linmalari,

Gidrometeorologiya va seysmik monitoring xizmatlari.

So'nggi yillarda tizim texnik jihatdan modernizatsiya qilinmoqda: dronlar, sun'iy intellekt asosidagi monitoring, portlash xavfini aniqlovchi sensorlar, mobil ogohlantirish tizimlari joriy qilinmoqda. Bu favqulodda vaziyatga javob berish tezligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Kuchli jihatlar

Tezkorlikning oshishi

Aksariyat shaharlar va yirik qishloqlarda tez yordam va yong'in bo'linmalari 10–15 daqiqada voqea joyiga yetib borishi bo'yicha normativga moslashmoqda.

Tizimli boshqaruvning mavjudligi

Vazirlik darajasida yagona boshqaruv markazi mavjud bo'lib, u barcha xizmatlarni koordinatsiya qiladi. Bu — qaror qabul qilishda muvofiqlikni ta'minlaydi.

Texnik vositalarning yangilanishi

Zamonaviy yong'in mashinalari, maxsus qutqaruv texnikasi, dronlar, aerofoto monitoring vositalari tizimga joriy etilgan.

Muammolar

Aholi xabardorligining pastligi

Ko'plab fuqarolar favqulodda vaziyatda qanday harakat qilishni bilmaydi. Evakuatsiya yo'nalishlari, birinchi yordam ko'rsatish bo'yicha bilimlar yetarli emas.

Hududlar bo'yicha tengsizlik

Yirik shaharlar bilan chekka qishloqlar o'rtasida texnik ta'minot va tezkorlik darajasi keskin farq qiladi. Uzoq hududlarda qo'shinlar voqea joyiga yetib borish uchun ko'proq vaqt sarflaydi.

Kadrlar malakasini oshirishdagi uzilishlar

Favqulodda sharoitda ishlash maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Ammo doimiy trening, simulyatsiya mashg'ulotlari barcha hududlarda muntazam o'tkazilmaydi.

Axborot tizimlari integratsiyasining sustligi

Tibbiyot, yong'in xizmati, meteorologiya, politsiya axborot tizimlari o'rtasida to'liq raqamli integratsiya yo'q. Bu esa favqulodda vaziyatda axborot oqimini sekinlashtiradi.

Tahlil natijalari

Yuqoridagi holat shuni ko'rsatadiki, tizimda ancha yutuqlar bo'lsa-da, bir nechta muhim jihatlar takomillashtirishni talab qiladi:

Javob berish tezligi shahar hududlarida yaxshi, ammo qishloqlarda past.

Texnika modernizatsiyasi boshlangan, ammo to'liq raqamlashtirishga ehtiyoj yo'q.

Kadrlar malakasi ortmoqda, lekin tizimli va muntazam treninglar yetishmaydi.

Aholining xavfsizlik madaniyati past — bu favqulodda vaziyatda yo'qotishlarni ko'paytiradi.

Kelajak rivojlanish yo'nalishlari

a) Favqulodda xizmatlarni raqamlashtirish

Sun'iy intellekt asosida erta ogohlantirish tizimlari, geoaxborot xaritalari, mobil ilovalar orqali ogohlantirish, dronlar monitoringi — bu global amaliyotda o'zini oqlagan mexanizmlar.

b) Aholini o'qitish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar

Maktab, kollej, universitetlarda favqulodda vaziyat bo'yicha muntazam amaliy mashg'ulotlar joriy etilishi zarur.

c) Xodimlarning psixologik tayyorgarligini kuchaytirish

Qutqaruvchilar uchun stress, xavf va bosim sharoitida ishlash bo'yicha treninglar majburiy bo'lishi kerak.

d) Hududlarda mobil qutqaruv guruhlarini ko'paytirish

Ayniqsa tog'li, uzoq qishloqlarda kichik, lekin tezkor bo'linmalar tashkil etish samaradorlikni oshiradi.

e) Xizmatlararo yagona axborot platformasi yaratish

Tibbiy yordam, FV vazirligi, yong'in xizmati, yo'l patrul xizmati o'rtasida real vaqt rejimida axborot almashinuvi yo'lga qo'yilishi kerak.

Favqulodda yordam xizmatlari – har qanday davlat xavfsizlik tizimining yadrosi. O'zbekistonda so'nggi yillarda tizim modernizatsiya qilinmoqda, ammo koordinatsiya, raqamlashtirish, kadrlar malakasi va aholi xabardorligi bo'yicha hali ko'p ishlar talab etiladi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, fuqarolarning xavfsizlik madaniyatini oshirish, xizmatlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish – tizim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, favqulodda yordam xizmatlarida sezilarli yutuqlar bo'lsada, ayrim tizimli kamchiliklar mavjud. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, samaradorlikni oshirish uchun:

Markazlashtirilgan boshqaruv bilan birga hududiy erkinlik berish,

Real vaqt monitoring tizimini yaratish,

Aholini muntazam o'qitish,

Xizmatlar o'rtasida yagona raqamli platforma joriy etish zarur.

Agar tezkorlikni oshirish uchun yakka boshqaruv markazi bo'lsa, qaror qabul qilish jarayoni ancha tezlashadi. Shuningdek, texnogen xavflar ko'payib borayotgan hozirgi davrda favqulodda vaziyatlar xavfini kamaytirish uchun raqamlashtirish jarayonlari juda muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Favqulodda yordam xizmatlari jamiyat xavfsizligini ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, ularning samarali faoliyati texnik ta'minot, malakali kadrlar, aholi xabardorligi va aniq boshqaruv tizimiga bog'liq. Tahlillar O'zbekistonda ushbu yo'nalishda sezilarli taraqqiyot borligini, ammo muammolar hamon mavjudligini ko'rsatdi.

Hududiy favqulodda vaziyatlar markazlarini raqamlashtirish va yagona boshqaruv tizimini joriy etish.

Xodimlar uchun doimiy amaliy treninglar, simulyatsiya mashg'ulotlarini tashkil etish.

Aholi o'rtasida xavfsizlik madaniyatini oshirish bo'yicha muntazam targ'ibot olib borish.

Dronlar, sun'iy intellekt, sensorli monitoring tizimlari kabi innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish.

Favqulodda vaziyatlarni bashoratlash bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi. Rasmiy hisobotlar va statistik ma'lumotlar (fvv.uz), 2021–2024-yillar.

2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. *Tez tibbiy yordam tizimini takomillashtirish bo'yicha yo'riqnoma*. Toshkent, 2023.
3. Cairns, C. B. *Prehospital Emergency Care Systems*. Cambridge University Press, 2019.
4. European Emergency Number Association (EENA). *112 Best Practice Guidelines*, 2021.
5. Haddow, G., Bullock, J., & Coppola, D. *Introduction to Emergency Management*. Elsevier, 2017.
6. IFRC. *Community Early Warning Systems: Guiding Principles*. Geneva, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6006-son Farmoni. Favqulodda vaziyatlar bo'yicha davlat boshqaruvini takomillashtirish to'g'risida, 2020-yil.
8. Tierney, K. *Disasters: A Sociological Approach*. Polity Press, 2019.
9. WHO. *Mass Casualty Management Systems*. Geneva, 2021.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 112 yagona dispetcherlik xizmati bo'yicha qarorlari (2021–2024).
11. Paton, D., & Johnston, D. *Disaster Resilience: An Integrated Approach*. Charles C Thomas Publisher, 2017.
12. Asian Development Bank (ADB). *Emergency Preparedness and Response Assessment*. Manila, 2022.